

МОДЕЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

Шульга І. О.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку системи вищої освіти характеризується активним впровадженням принципів інклюзії, орієнтації освітнього середовища на потреби особистості та забезпечення рівного доступу до освіти для всіх категорій здобувачів. Інклюзивна освіта сьогодні розглядається не лише як соціально-педагогічний підхід до організації навчання осіб з інвалідністю або особливими освітніми потребами, але й як важливий інструмент забезпечення прав людини, соціальної справедливості та формування безбар'єрного суспільства. Відповідно до міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, а також національного законодавства України, кожна людина має право на доступну та якісну освіту незалежно від стану здоров'я, соціального статусу чи інших індивідуальних особливостей¹.

У контексті розвитку інклюзивної освіти особливого значення набуває питання створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти. Такий освітній простір передбачає формування комплексу організаційних, педагогічних, соціальних та матеріально-технічних умов, що забезпечують можливість повноцінної участі студентів з різними освітніми потребами у навчальному процесі. Водночас реалізація інклюзивних підходів у вищій школі супроводжується новими викликами, пов'язаними з необхідністю адаптації навчальних програм, використанням сучасних педагогічних технологій, підвищенням професійної компетентності викладачів та організацією системи соціально-психологічної підтримки студентів².

Актуальність дослідження цієї проблематики значно посилюється в умовах сучасних соціальних викликів, зокрема в контексті воєнних подій в Україні. Війна спричинила суттєві зміни у житті молоді, значна

¹ Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

² Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

частина якої пережила травматичні події, вимушене переміщення, втрату близьких або інші кризові ситуації. У результаті зростає кількість студентів, які потребують додаткової психологічної підтримки та адаптації освітнього процесу. Крім того, у закладах вищої освіти навчаються студенти з різними нозологіями, зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушеннями зору, порушеннями слуху, розладами аутистичного спектру, специфічними труднощами навчання чи психоемоційними розладами. У таких умовах важливим завданням освітніх інституцій є створення середовища, що враховує різноманітність освітніх потреб та забезпечення можливостей для повноцінного навчання кожного студента.

Разом із тим практика функціонування інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти свідчить про наявність певних труднощів у реалізації інклюзивних підходів. Зокрема, йдеться про недостатню обізнаність педагогічних працівників щодо особливостей навчання студентів з різними нозологіями, відсутність адаптаційних освітніх механізмів, а також недостатній рівень розвитку системи соціально-психологічного супроводу. У деяких випадках це може призводити до виникнення конфліктних ситуацій, дискримінаційних практик або ускладнень у процесі навчання здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

У зв'язку з цим, особливої актуальності набуває аналіз практичних кейсів, що описують ситуації, які виникають у процесі навчання студентів з різними освітніми потребами у закладах вищої освіти. Вивчення таких випадків дозволяє визначити типові труднощі, з якими можуть стикатися здобувачі вищої освіти та викладачі, а також окреслити можливі шляхи вдосконалення організації інклюзивного освітнього середовища.

Метою статті є аналіз особливостей організації інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти на основі розгляду практичних кейсів навчання студентів з різними нозологіями, а також визначення рекомендацій щодо вдосконалення педагогічної взаємодії та системи підтримки здобувачів вищої освіти з особливими освітніми потребами.

Реалізація зазначеної мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати сучасні підходи до організації інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти; охарактеризувати типові труднощі, що виникають у процесі навчання студентів з різними освітніми потребами; розглянути практичні кейси взаємодії студентів і викладачів у інклюзивному освітньому просторі; визначити рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-психологічного супроводу та адаптації освітнього процесу у закладах вищої освіти.

1. Інклюзивне освітнє середовище як актуальний напрям розвитку вищої освіти

У світовій освітній практиці інклюзивна освіта розглядається як один із ключових механізмів реалізації прав людини, закріплених у міжнародних нормативних документах, зокрема у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Цілях сталого розвитку ООН та інших міжнародних актах, що визначають необхідність забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх без винятку.

В умовах глобалізації та розвитку демократичних суспільств інклюзивна освіта поступово стає невід'ємною характеристикою сучасної освітньої системи. Заклади освіти дедалі більше орієнтуються на створення безбар'єрного середовища, адаптацію навчальних програм, використання універсального дизайну навчання та розвиток міждисциплінарної взаємодії фахівців. Проте поряд із розширенням можливостей для студентів з різними освітніми потребами постає проблема збереження психологічного благополуччя педагогічних працівників, які безпосередньо реалізують інклюзивні практики.

У багатьох країнах світу дослідження свідчать про зростання рівня професійного навантаження, емоційного виснаження та ризику професійного вигорання серед викладачів, що працюють в умовах інклюзивної освіти. Так, вчені Adelinda A. Candeias, Edgar Galindo, Inês Calisto, Liberata Borralho, Konrad Reschke вивчали проблему професійного стресу та емоційного вигорання педагогічних працівників в умовах інклюзивного освітнього середовища. На основі емпіричного дослідження, у якому взяли участь 7528 учителів (7086 учителів загальної освіти та 442 учителі спеціальної освіти), автори встановили, що вчителі загальної освіти мають вищий рівень професійного вигорання порівняно зі спеціальними педагогами. Отримані результати свідчать, що стрес виступає одним із ключових чинників розвитку синдрому вигорання, а також пов'язаний з такими психологічними характеристиками, як перфекціонізм, емоційна вразливість, недостатня соціальна підтримка та несприятливі життєві обставини. Дослідники підкреслюють, що професійна підготовка педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти, розвиток відповідних компетентностей та організація підтримувального освітнього середовища можуть сприяти зниженню рівня професійного стресу та збереженню психологічного благополуччя педагогічних працівників³.

³Adelinda A., Candeias A. A., Galindo E., Calisto I., Borralho L., Reschke K. Stress and burnout in teaching: Study in an inclusive school workplace. Health Psychology Report. 2021. Vol. 9, № 1. P. 63–75. DOI: 10.5114/hpr.2020.100786.

У своїх розвідках Romer, O., Palomares, E.A., & Popa-Roch, M. Romer, O., Palomares, E.A., та Popa-Roch, M. аналізували ставлення педагогів до інклюзивної освіти в контексті розвитку інклюзивної політики у західних країнах, яка протягом останнього десятиліття активно впроваджується у шкільну систему та спрямована на формування рівноправного ставлення до всіх учнів. Просування принципів інклюзії спонукає вчителів демонструвати егалітарні установки та відповідну професійну поведінку, однак водночас частина педагогів може переживати внутрішній дискомфорт, пов'язаний із труднощами реалізації інклюзивних практик та відчуттям недостатньої підготовленості до роботи в умовах різноманіття. Така невідповідність між декларованими установками та внутрішніми переживаннями може сприяти виникненню емоційного виснаження та професійного вигорання. Метою дослідження було встановлення взаємозв'язку між явним та імпліцитним ставленням педагогів до інвалідності і проявами вигорання. Для цього використовувалися методи самооцінювання для визначення явного ставлення та рівня вигорання, а також спеціальна експериментальна методика оцінювання імпліцитних установок щодо інвалідності. Результати дослідження показали, що імпліцитні установки педагогів є більш негативними порівняно з їхніми явними оцінками; водночас більш позитивне усвідомлене ставлення до інклюзії пов'язане зі зниженням рівня емоційного виснаження, тоді як більш негативні імпліцитні установки корелюють із підвищенням відчуття професійної втоми. Отримані дані свідчать про необхідність формування у педагогів внутрішньо прийнятого позитивного ставлення до інклюзії, оскільки інтерналізація таких установок може виступати важливим чинником профілактики емоційного виснаження та професійного вигорання⁴.

У зв'язку з цим, питання формування системи соціально-психологічної підтримки педагогічного персоналу стає одним із пріоритетних напрямів розвитку інклюзивної освіти.

Особливої актуальності ця проблема набуває в Україні в умовах сучасних соціальних і безпекових викликів. Повномасштабна війна суттєво вплинула на функціонування освітньої системи, зумовивши значне психологічне навантаження на всіх учасників освітнього процесу. Військові дії, вимушене переміщення населення, втрати, пережиті травматичні події та тривалий стан невизначеності спричинили зростання кількості дітей і молоді, які потребують

⁴ Romer O., Palomares E. A., Popa-Roch M. Attitudes toward disability and burnout among teachers in inclusive schools in France. *International Journal of Disability, Development and Education*. 2024. Vol. 71, № 1. P. 83–100.

психологічної підтримки та спеціальних умов навчання. Серед них значну частину становлять особи з інвалідністю, молодь, що отримала травми внаслідок воєнних дій, а також студенти, які пережили психологічні травми або мають особливі освітні потреби. У таких умовах роль закладів вищої освіти значно розширюється, адже вони мають не лише забезпечувати освітній процес, але й створювати безпечне та підтримувальне середовище для студентів і працівників.

Водночас викладачі та соціальні педагоги опиняються у ситуації підвищеного професійного навантаження. Їм доводиться поєднувати виконання освітніх функцій із наданням психологічної підтримки студентам, організацією адаптованого навчання, реагуванням на кризові ситуації та постійною адаптацією до змінних умов освітнього процесу. До цього додаються такі чинники, як дистанційні та змішані форми навчання, повітряні тривоги, перебої з електропостачанням, необхідність швидкого переходу між різними форматами освітньої діяльності. У сукупності ці фактори значно підвищують рівень емоційної напруги та ризик професійного виснаження педагогічних працівників.

Питанню вивчення чинників, що зумовлюють формування синдрому емоційного вигорання у педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, у своїх дослідженнях приділяли увагу Ярмолюк О., Мухіна А. Авторки підкреслюють, що професія спеціального педагога характеризується високою соціальною значущістю та водночас значним психоемоційним навантаженням, оскільки передбачає не лише фахову підготовку у сфері педагогіки та психології розвитку, а й постійну емоційну включеність у проблеми дітей та їхніх родин. У дослідженні розглянуто поняття емоційного, психічного та професійного вигорання, які часто використовуються як взаємопов'язані явища, а також визначено основні фактори його виникнення: особистісні, рольові та організаційні. Особлива увага приділяється специфіці професійної діяльності фахівців системи інклюзивної освіти, що включає поліфункціональність професійних ролей, інтенсивну міжособистісну взаємодію, високий рівень відповідальності, постійний контакт із проблемами та емоційними переживаннями дітей і їхніх батьків, а також підвищені вимоги до професійної компетентності. Додатковими чинниками ризику виступають рольова невизначеність, конфлікти в педагогічному колективі, критицизм з боку колег, недовіра батьків та стан хронічного стресу, що формується внаслідок тривалого емоційного напруження. Автори наголошують, що накопичення таких стресових факторів поступово призводить до виснаження психологічних ресурсів фахівця, зниження професійної мотивації та розвитку професійних деформацій. Водночас підкреслюється важливість формування у майбутніх педагогів

аутопсихологічної компетентності, емоційної гнучкості, стресостійкості та здатності до саморегуляції, що розглядається як важливий ресурс профілактики емоційного вигорання та забезпечення ефективності професійної діяльності у сфері інклюзивної освіти⁵.

Водночас, Г. Волошко у своїх розвідках розкрила специфіку формування синдрому емоційного вигорання у педагогічних працівників в умовах сучасних освітніх змін. Авторка зазначає, що педагогічна діяльність супроводжується значним психоемоційним навантаженням, зумовленим підвищеними вимогами до професійної компетентності, впровадженням інноваційних методів навчання та інтенсивною міжособистісною взаємодією. У статті розглянуто теоретичні підходи до розуміння емоційного вигорання, зокрема модель С. Maslach, яка включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редуцію професійних досягнень. Узагальнення результатів досліджень засвідчує підвищений рівень стресового навантаження в педагогічній діяльності, особливо в умовах інклюзивної освіти. Встановлено, що у педагогів може спостерігатися тенденція до формалізації міжособистісних контактів і зниження професійної активності, тоді як важливу роль у структурі вигорання відіграє «резистенція», що виконує функцію психологічної адаптації до професійного навантаження. Водночас життєвий досвід, професійний стаж та особистісна зрілість можуть підвищувати стійкість педагогів до проявів емоційного вигорання⁶.

Українські вчені Форостян О., Соколова Г. розглядають емоційне вигорання як складний багатокomпонентний процес, що формується під впливом тривалого психоемоційного напруження та специфіки педагогічної праці. У роботі проаналізовано результати емпіричного дослідження, які свідчать, що у педагогів спостерігається тенденція до формалізації міжособистісної взаємодії, зниження професійної активності та економії емоційних ресурсів. Водночас встановлено, що важливу роль у структурі вигорання відіграє резистенція, яка виконує функцію психологічного захисного механізму, що дозволяє педагогам адаптуватися до професійних навантажень. Автори також підкреслюють, що життєвий досвід, професійний стаж та особистісна зрілість можуть підвищувати стійкість фахівців до емоційного виснаження, що

⁵ Ярмолюк О., Мухіна А. Причини та передумови емоційного вигорання фахівців інклюзивної освіти. *Інноваційний розвиток сучасної науки та освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 11 червня 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 189–192.

⁶ Волошко Г. Особливості емоційного вигорання педагогів. *Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни* : збірник наукових матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 68–70.

обумовлює необхідність розробки психопрофілактичних заходів для збереження психологічного здоров'я педагогів⁷.

У цьому контексті створення інклюзивного освітнього середовища набуває нового змісту. Воно має бути спрямоване не лише на забезпечення доступності освіти для студентів з різними потребами, але й на підтримку психологічної стійкості педагогічного персоналу. Формування системи соціально-психологічного супроводу, розвиток командної взаємодії фахівців, створення умов для професійного розвитку та психологічної підтримки педагогів стають важливими чинниками збереження професійного здоров'я працівників освіти.

Крім того, сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується активізацією громадянської участі у формуванні освітньої політики. Батьківські спільноти, громадські організації та професійні об'єднання дедалі активніше залучаються до процесів адвокації прав осіб з інвалідністю та розвитку інклюзивної освіти. У цих умовах питання створення сприятливого інклюзивного середовища у закладах освіти набуває не лише педагогічного, а й соціального значення, оскільки воно безпосередньо пов'язане із забезпеченням прав людини, соціальною справедливістю та формуванням культури підтримки і взаємоповаги.

Таким чином, актуальність дослідження проблеми створення інклюзивного освітнього середовища, що сприяє мінімізації професійного стресу викладачів і соціальних педагогів, зумовлена низкою взаємопов'язаних чинників. Серед них глобальні тенденції розвитку інклюзивної освіти, необхідність реалізації міжнародних стандартів у сфері прав людини, трансформація освітніх систем, а також специфічні виклики, з якими сьогодні стикається українське суспільство в умовах війни. У цих обставинах формування ефективної системи соціально-психологічного супроводу в закладах вищої освіти стає важливою умовою не лише забезпечення доступної та якісної освіти, але й збереження професійного здоров'я педагогічних працівників, від якого значною мірою залежить ефективність функціонування всієї освітньої системи.

2. Формування інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти

Створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти сьогодні розглядається як один із пріоритетних напрямів розвитку сучасної освітньої системи та важлива передумова забезпечення рівного

⁷ Форостян О., Соколова Г. Особливості емоційного вигорання педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. Наука і освіта. 2021. № 2. С. 53–59.

доступу до якісної освіти для всіх здобувачів. Впровадження інклюзивних підходів у вищій школі потребує не лише організаційних або методичних змін, але й формування цілісної системи соціально-психологічної підтримки учасників освітнього процесу. У цьому контексті особливого значення набуває проблема збереження професійного здоров'я педагогічних працівників, зокрема викладачів і соціальних педагогів, діяльність яких в умовах інклюзивного освітнього простору супроводжується значним емоційним навантаженням, високим рівнем відповідальності та необхідністю постійного врахування різноманітних освітніх потреб студентів⁸.

Інклюзивне освітнє середовище у закладах вищої освіти доцільно розглядати як сукупність організаційних, психолого-педагогічних, соціальних і матеріально-технічних умов, що забезпечують доступність освітніх ресурсів, сприяють академічній успішності студентів із різними освітніми потребами та формують сприятливий психологічний клімат для всіх учасників освітнього процесу. Реалізація такого підходу передбачає не лише адаптацію освітніх програм і навчального простору, а й утвердження культури поваги до різноманітності, розвитку партнерської взаємодії та взаємної підтримки. У цьому контексті інклюзія виступає не лише соціально-освітнім принципом, але й чинником трансформації професійної діяльності педагогічних працівників, що вимагає розширення їхніх професійних компетентностей і психологічної готовності до роботи в умовах освітнього різноманіття⁹.

Важливим напрямом реалізації інклюзивних підходів у системі вищої освіти є формування доступного освітнього простору з урахуванням різних нозологій та індивідуальних потреб здобувачів освіти. Зокрема, для студентів із порушеннями опорно-рухового апарату необхідним є усунення архітектурних бар'єрів та забезпечення безпечного фізичного середовища. Це передбачає облаштування безбар'єрного входу до навчальних корпусів, наявність пандусів, ліфтів, підйомників, доступних санітарних кімнат, спеціально обладнаних аудиторій і робочих місць. Важливим також є забезпечення достатнього простору для пересування осіб, які користуються кріслом колісним,

⁸ Бородкіна І., Бородкін Г. Шляхи забезпечення доступності вебресурсів для людей з обмеженими можливостями. *Імплементация європейських стандартів в українські освітні дослідження* : збірник матеріалів конференції Української асоціації дослідників освіти (21 червня 2019 р.). Київ, 2019. С. 25–28.

⁹ Гуляєва Л., Головка Я., Філь Г. Освіта молоді з інвалідністю в інформаційному суспільстві: можливості соціальних медіа. *Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві* : збірник матеріалів конференції (Київ, 29–30 травня 2020 р.). Київ, 2020. С. 259–262.

раціональне розташування меблів у навчальних приміщеннях, а також доступність бібліотек, лабораторій та інших освітніх ресурсів. Додатково організаційні рішення можуть передбачати використання дистанційних форматів навчання, гнучкість розкладу занять та адаптацію форм контролю й оцінювання результатів навчання¹⁰.

Так у статті «Цифрова інклюзія: діагностика проблем користувачів із когнітивними порушеннями» авторки І. Орленко проаналізовано проблеми взаємодії молоді та підлітків із когнітивними порушеннями з цифровими ресурсами в умовах зростання цифровізації державних і освітніх послуг. Автор визначає основні бар'єри цифрового середовища, зокрема ускладнену навігацію, надмірну інформаційну насиченість, недостатню зрозумілість інтерфейсів та обмежену підтримку альтернативних форм комунікації, що ускладнює доступ цієї категорії користувачів до онлайн-сервісів. Дослідження ґрунтується на поєднанні теоретичного аналізу та емпіричних методів, зокрема спостереженні за поведінковими реакціями під час роботи з цифровими платформами та використанні психодіагностичних методик (Лейтер-3, шкала PSSUQ). Отримані результати свідчать, що недоступність цифрових ресурсів може спричиняти підвищення тривожності, формування відчуття некомпетентності та залежність від сторонньої допомоги. Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до аналізу цифрових бар'єрів, який поєднує технічні стандарти доступності з психологічними особливостями користувачів і передбачає інтеграцію психодіагностичних даних у процеси цифрового дизайну для прогнозування можливих труднощів ще на етапі розроблення сервісів¹¹.

Для студентів із порушеннями зору інклюзивний освітній простір має передбачати створення умов для доступу до інформації у різних форматах. Важливими елементами такого середовища є використання навчальних матеріалів у електронному форматі, наявність текстів, адаптованих для програм екранного озвучування, використання аудіоматеріалів, а також можливість отримання матеріалів шрифтом Брайля. Важливою є також навігація у просторі навчального закладу, що може включати тактильні покажчики, контрастне маркування сходів, звукові інформатори та інші засоби орієнтації. Крім того,

¹⁰ Бондар В. І. Спеціальна педагогіка та інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2022. 280 с.

¹¹ Орленко І. Цифрова інклюзія: діагностика проблем користувачів із когнітивними порушеннями. *Інклюзія і суспільство*. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2025. № 1. С. 46–54.

викладачам необхідно враховувати особливості сприйняття інформації студентами з порушеннями зору, використовуючи чітку вербальну інструкцію, опис візуальних матеріалів та забезпечуючи достатній час для роботи з навчальними завданнями.

Студенти з порушеннями слуху також потребують спеціально організованого освітнього простору. У таких випадках важливим є забезпечення доступності комунікації під час навчального процесу. Це може передбачати залучення перекладачів жестової мови, використання субтитрів під час відеоматеріалів, застосування технічних засобів підсилення звуку або спеціальних систем передачі аудіосигналу. Значну роль відіграє і організація освітнього процесу: викладачам рекомендується використовувати візуальні презентації, чітко структурувати навчальний матеріал, підтримувати зоровий контакт зі студентами та забезпечувати можливість отримання письмових інструкцій і пояснень¹².

Особливого підходу потребує створення інклюзивного освітнього середовища для студентів із розладами аутистичного спектра. Для цієї категорії здобувачів освіти важливою є передбачуваність і структурованість навчального середовища. Це означає чітку організацію розкладу, зрозумілі правила поведінки, стабільність освітнього процесу та мінімізацію сенсорних перевантажень. Освітній простір має бути максимально зрозумілим і структурованим, а навчальні завдання – чітко сформульованими. Важливо також забезпечити можливість індивідуальних консультацій, підтримку наставників або тьюторів та створення спокійних зон для відновлення психологічного ресурсу¹³.

Студенти з інтелектуальними порушеннями або труднощами у навчанні також потребують адаптації освітнього середовища. У таких випадках важливим є використання доступної та зрозумілої мови викладання, поділ складної інформації на менші змістові блоки, застосування наочних матеріалів та практичних завдань. Інклюзивний простір передбачає використання принципів універсального дизайну навчання, що дозволяє подавати інформацію різними способами, забезпечувати різні форми виконання завдань та оцінювання результатів навчання¹⁴.

¹² Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

¹³ Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

¹⁴ Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.

Окремої уваги потребує створення сприятливого середовища для студентів із психоемоційними труднощами або психічними розладами, які можуть виникати як унаслідок особистісних особливостей, так і внаслідок пережитих травматичних подій. У сучасних умовах, зокрема в Україні, де значна частина молоді переживає стресові події, пов'язані з воєнними діями, питання психологічної підтримки набуває особливої актуальності. У таких випадках важливою є діяльність психологічної служби закладу освіти, організація консультативної підтримки, створення атмосфери психологічної безпеки та недискримінації¹⁵.

Формування інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти передбачає системну організацію освітнього простору, орієнтованого на забезпечення доступності навчання для різних категорій здобувачів освіти. Такий підхід охоплює створення фізично доступної інфраструктури, адаптацію освітнього процесу, використання сучасних педагогічних технологій та розвиток системи соціально-психологічної підтримки студентів. Урахування різноманітних нозологій і освітніх потреб забезпечує повноцінну участь студентів з інвалідністю в академічному житті університету, сприяє утвердженню культури поваги до різноманіття та підвищує якість освітнього середовища загалом¹⁶.

Водночас професійна діяльність викладачів і соціальних педагогів у сучасному університеті характеризується високим рівнем інтенсивності та емоційного навантаження. Необхідність оперативного прийняття педагогічних рішень, відповідальність за результати навчання, складність комунікації зі студентами з різними освітніми потребами та організаційні труднощі впровадження інклюзивних практик створюють умови для виникнення професійного стресу. За відсутності системної підтримки такі чинники можуть спричиняти емоційне виснаження, зниження мотивації до професійної діяльності та розвиток синдрому професійного вигорання.

У зв'язку з цим інклюзивне освітнє середовище має доповнюватися ефективною системою соціально-психологічного супроводу, спрямованою не лише на підтримку студентів, а й на збереження професійного здоров'я педагогічного персоналу. Професійне здоров'я у цьому контексті розглядається як інтегральна характеристика, що відображає здатність фахівця підтримувати психологічну рівновагу, професійну

¹⁵ Методичні рекомендації щодо забезпечення доступності освітнього простору для осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти. Київ : МОН України, 2023. 68 с.

¹⁶ Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

мотивацію та ефективність діяльності в умовах підвищеного навантаження.

Важливим чинником збереження професійної стійкості педагогів є розвиток культури педагогічного партнерства. Конструктивна взаємодія між викладачами, соціальними педагогами, адміністрацією закладу освіти, психологічною службою та студентами створює атмосферу довіри, взаємної підтримки та спільної відповідальності за результати освітнього процесу. Така модель співпраці сприяє колективному розв'язанню освітніх і соціальних проблем та зменшує індивідуальне професійне навантаження.

Суттєву роль у мінімізації професійного стресу відіграє розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників у сфері інклюзивної освіти. Обізнаність щодо особливостей навчання студентів з різними освітніми потребами, використання принципів універсального дизайну навчання та адаптація освітніх матеріалів сприяють підвищенню впевненості викладачів у власній професійній діяльності та зменшують невизначеність у складних педагогічних ситуаціях.

Вагоме значення має також організація психологічної підтримки персоналу. Консультативна, профілактична та просвітницька діяльність психологічної служби, проведення тренінгів із розвитку стресостійкості, супервізійних зустрічей і груп взаємопідтримки сприяють формуванню навичок емоційної саморегуляції та ефективного подолання професійних труднощів.

Підсумовуючи викладене, інклюзивне освітнє середовище у закладах вищої освіти є важливим чинником зниження професійного стресу педагогічних працівників. Реалізація принципів партнерської взаємодії, командної роботи, психологічної підтримки та професійного розвитку сприяє формуванню сприятливого психологічного клімату та підвищує ефективність освітнього процесу. У цьому контексті створення системи підтримки педагогічного персоналу слід розглядати як стратегічний напрям розвитку інклюзивної освіти у закладах вищої освіти.

3. Адвокація у сфері інклюзивної освіти

Логічним продовженням розгляду питань створення інклюзивного освітнього середовища та підтримки професійного здоров'я педагогічних працівників є усвідомлення ролі громадської та батьківської активності у впровадженні відповідних змін. Практика розвитку інклюзивної освіти свідчить, що ефективність навіть найбільш продуманих освітніх стратегій значною мірою залежить від рівня суспільної підтримки та залучення зацікавлених сторін до процесу їх реалізації. У цьому контексті особливої ваги набуває адвокаційна діяльність, спрямована

на формування сприятливих умов для впровадження інклюзивних підходів та забезпечення системної підтримки всіх учасників освітнього процесу.

Важливу роль у цьому процесі відіграють батьки дітей та молоді з інвалідністю або з особливими освітніми потребами, які дедалі частіше виступають активними суб'єктами змін у сфері освіти. Саме батьківська спільнота здатна привертати увагу суспільства та органів влади до проблем доступності освіти, необхідності створення безбар'єрного середовища, розвитку соціально-психологічної підтримки та забезпечення належних умов праці педагогічних працівників. Через участь у громадських ініціативах, професійних об'єднаннях, дорадчих органах при органах влади та освітніх установах батьки можуть виступати важливими агентами просування інклюзивних реформ. Активна участь батьківської спільноти у процесах адвокації створює передумови для розвитку інклюзивної освіти та формування ефективних механізмів захисту прав дітей з особливими освітніми потребами. Саме в цьому контексті особливої уваги набуває дослідження ролі адвокаційних ініціатив І. Шульги у забезпеченні рівного доступу до освіти та розвитку партнерської взаємодії між батьками і фахівцями.

У тезах розглядається адвокація як важливий механізм захисту прав дітей з особливими освітніми потребами та розвитку інклюзивного освітнього середовища. Автор обґрунтовує актуальність теми необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти та розширення участі батьків у формуванні освітньої політики. Адвокація визначається як суспільна діяльність, спрямована на привертання уваги до проблем, вплив на державні рішення та формування громадської підтримки, що особливо посилюється в умовах розвитку цифрових комунікацій. У роботі підкреслюється ключова роль батьків як активних учасників адвокаційних ініціатив, завдяки яким в Україні розвиваються механізми інклюзивного навчання та реалізуються положення міжнародних документів щодо прав осіб з інвалідністю. Наголошується на значенні партнерської взаємодії між батьками і фахівцями, участі родин у команді психолого-педагогічного супроводу та необхідності формування довірливих взаємин між школою і сім'єю. Зроблено висновок, що розвиток адвокаційних практик сприяє зміцненню громадянського суспільства, розширенню прав батьків та формуванню демократичних підходів у сфері освіти¹⁷.

¹⁷ Шульга І. О. Адвокація батьків, які виховують дітей з ООП. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 210–213.

Адвокація у сфері інклюзивної освіти передбачає цілеспрямовану діяльність, спрямовану на захист прав осіб з особливими освітніми потребами, вплив на формування державної та місцевої освітньої політики, а також на створення ефективних механізмів підтримки освітніх закладів. Зокрема, йдеться про необхідність адвокатування таких напрямів, як забезпечення ресурсної та методичної підтримки педагогічних працівників, розвиток системи соціально-психологічного супроводу у закладах освіти, формування доступного освітнього середовища та підвищення рівня професійної підготовки фахівців, які працюють у сфері інклюзивної освіти.

Важливо підкреслити, що впровадження інклюзивних підходів не обмежується прийняттям нормативних документів або декларуванням відповідних принципів на рівні освітньої політики. Реальні зміни відбуваються лише за умови активної взаємодії державних інституцій, освітніх установ, громадських організацій та батьківської спільноти. Саме батьки часто виступають ініціаторами змін, які сприяють практичному впровадженню інклюзивних практик, контролюють якість їх реалізації та стимулюють розвиток системи підтримки.

З урахуванням наведеного, адвокація розвитку інклюзивного освітнього середовища, зокрема тих напрямів, що спрямовані на збереження професійного здоров'я викладачів і соціальних педагогів, є важливою умовою сталого функціонування інклюзивної освіти. Активна позиція батьків та громадськості дозволяє перетворити задекларовані принципи інклюзії на реальні практики освітнього життя. Адже саме від рівня батьківської залученості, громадського контролю та адвокаційної діяльності значною мірою залежить, чи будуть інклюзивні ініціативи впроваджені у повсякденну освітню практику, чи залишаться лише формальними положеннями нормативних документів.

4. Кейси

У процесі розвитку інклюзивної освіти у закладах вищої освіти дедалі частіше виникає необхідність врахування різноманітних освітніх потреб студентів, що можуть бути пов'язані з фізичними порушеннями, специфічними труднощами навчання або психоемоційними наслідками пережитих травматичних подій. Реалізація принципів інклюзивного навчання передбачає не лише створення фізично доступного освітнього середовища, але й формування системи соціально-психологічної підтримки та педагогічної готовності викладачів до роботи з різними категоріями студентів. Практика функціонування інклюзивного освітнього середовища свідчить, що у навчальному процесі можуть виникати ситуації, які потребують адаптації освітнього процесу, зміни

педагогічних підходів та організації додаткової підтримки студентів. Аналіз практичних кейсів дозволяє краще зрозуміти типові труднощі, з якими можуть стикатися студенти з різними нозологіями, а також визначити ефективні шляхи їх подолання.

Перший кейс стосується студентки першого курсу, яка вступила до закладу вищої освіти за пільговою категорією у зв'язку з наявністю фізичних порушень. Дівчина мала певні порушення опорно-рухового апарату, проте пересувалася самостійно та була мотивована здобувати освіту. Однією з особливостей її фізичного стану було порушення функціонування правої руки, що ускладнювало процес письма. Хоча студентка могла писати самостійно, темп виконання письмових завдань був значно повільнішим порівняно з іншими студентами. У зв'язку з цим вона не завжди встигала повноцінно конспектувати лекційний матеріал під час занять. У процесі навчання один із викладачів почав вимагати від студентки наявності повних конспектів лекцій та письмових матеріалів у тому ж обсязі, що й у решти студентів. Згодом ситуація набула конфліктного характеру, оскільки викладач почав висловлюватися зневажливо щодо можливостей студентки, ставлячи під сумнів доцільність її навчання у закладі вищої освіти. Подібна поведінка мала ознаки психологічного тиску та дискримінації. У результаті постійного емоційного напруження студентка втратила впевненість у власних можливостях, а згодом була відрахована з університету. У таких випадках доцільним є застосування адаптаційних освітніх підходів. Зокрема, студентам із порушеннями функції письма може бути надано можливість використання електронних засобів фіксації інформації, запису лекцій на аудіоносії, доступу до презентацій або електронних матеріалів викладача. Доцільним також є надання додаткового часу для виконання письмових завдань або використання альтернативних форм контролю знань, зокрема усних відповідей, презентацій чи проектних робіт.

Другий кейс стосується студента, який навчався на другому курсі закладу вищої освіти та пережив психотравмуючі події, пов'язані з воєнними діями. Після початку повномасштабної війни він разом із родиною був змушений покинути місце проживання, пережив обстріли та втрату близьких людей. Після повернення до навчання викладачі почали помічати зміни у його поведінці. Студент став менш зосередженим під час занять, мав труднощі з концентрацією уваги, часто пропускав заняття та уникав активної участі у навчальному процесі. Під час різких звуків або сигналів повітряної тривоги він демонстрував сильну тривожність. Частина викладачів сприймала таку поведінку як недостатню мотивацію до навчання, не враховуючи

можливих психологічних наслідків пережитих подій. Подібні прояви можуть свідчити про наявність посттравматичного стресового розладу. У таких ситуаціях важливим є створення підтримувального освітнього середовища та забезпечення доступу до психологічної допомоги. Доцільним є залучення психологічної служби університету, надання студенту можливості індивідуальних консультацій, гнучких термінів виконання навчальних завдань та поступової адаптації до освітнього процесу. Важливим також є підвищення обізнаності викладачів щодо психологічних наслідків травматичних подій та формування навичок підтримувальної педагогічної взаємодії.

Третій кейс демонструє труднощі навчання студента з дислексією – специфічним порушенням процесів читання та письма. Студент першого курсу мав достатній рівень інтелектуального розвитку та добре розумів навчальний матеріал під час усних пояснень викладачів. Однак виконання письмових завдань і робота з великими текстами вимагали від нього значно більше часу. Під час тестових робіт студент допускав помилки, що були пов'язані не зі змістом матеріалу, а зі складністю швидкого читання та обробки текстової інформації. Деякі викладачі сприймали такі труднощі як недбалість або недостатню підготовку, що спричиняло додатковий психологічний тиск на студента. У результаті студент почав відчувати невпевненість у власних можливостях та зниження навчальної мотивації. У подібних ситуаціях ефективними є адаптаційні освітні стратегії, що передбачають надання додаткового часу для виконання тестів і письмових робіт, використання різних форматів подання інформації (текстових, аудіо та візуальних матеріалів), можливість виконання частини завдань у усній формі, а також використання цифрових інструментів для читання текстів. Важливою умовою є також підвищення обізнаності викладачів щодо особливостей навчання студентів із специфічними труднощами навчання.

Наступний, четвертий кейс, є кейс студента з порушенням слуху. Студент вступив до закладу вищої освіти та користувався слуховим апаратом, що частково компенсувало порушення слуху. На початковому етапі навчання він стикався з труднощами під час лекційних занять, оскільки викладачі часто пояснювали матеріал, не враховуючи особливостей сприйняття інформації студентом. Під час лекцій викладачі могли говорити, повернувшись до дошки, швидко змінювати темп мовлення або не використовувати візуальні матеріали. Через це студент не завжди встигав повноцінно сприймати інформацію, а також відчував труднощі під час участі у дискусіях або відповідей на семінарах. У деяких випадках викладачі помилково сприймали його мовчазність як недостатню активність або незацікавленість у навчанні. У таких

ситуаціях доцільним є використання адаптаційних педагогічних стратегій. Зокрема, викладачам рекомендується використовувати презентації, текстові матеріали, чітко формулювати інструкції у письмовій формі, підтримувати зоровий контакт зі студентом під час пояснення матеріалу. Доцільним також є використання субтитрованих відеоматеріалів, надання електронних конспектів лекцій та забезпечення можливості додаткових консультацій.

П'ятий, є кейс студентки з порушенням зору. Студентка вступила до університету на загальних підставах і мала значні труднощі зі сприйняттям візуальної інформації. Під час навчання більшість навчальних матеріалів подавалася у вигляді друківаних текстів або презентацій з дрібним шрифтом, що ускладнювало роботу з ними. Крім того, частина навчальної інформації під час лекцій демонструвалася на дошці або у вигляді схем і таблиць без додаткового словесного пояснення. У результаті студентці було складно повноцінно опрацювати навчальний матеріал, що впливало на її академічну успішність. У деяких випадках викладачі не усвідомлювали, що труднощі студентки пов'язані саме з особливостями зорового сприйняття, а не з рівнем підготовки. Для вирішення подібних ситуацій доцільним є забезпечення доступності навчальних матеріалів у різних форматах. Наприклад, студентам із порушенням зору можуть надаватися електронні тексти, що підтримують функцію збільшення шрифту або озвучування, аудіоматеріали, а також детальні вербальні пояснення візуальної інформації. Важливим є також використання контрастних презентацій, чітке озвучення змісту таблиць і схем під час лекцій, а також можливість отримання матеріалів до початку заняття для попереднього ознайомлення.

Окремої уваги потребують кейси, пов'язані зі студентами з розладами аутистичного спектра. 6 кейс. Наприклад, студент першого курсу мав високий рівень академічних здібностей, однак відчував труднощі у соціальній взаємодії та адаптації до нових умов навчання. Під час занять студенту було складно брати участь у групових обговореннях, працювати у командах або виступати перед аудиторією. Крім того, у нього спостерігалася підвищена чутливість до шуму та великого скупчення людей, що створювало додаткове емоційне навантаження під час навчання. Деякі викладачі могли сприймати таку поведінку як замкнутість або небажання взаємодіяти з одногрупниками. Однак подібні прояви є типовими для осіб із розладами аутистичного спектра і потребують врахування під час організації освітнього процесу. У таких випадках доцільно застосовувати індивідуалізовані педагогічні підходи. Зокрема, студенту може бути надана можливість виконувати частину

завдань у письмовій формі, отримувати чітко структуровані інструкції, користуватися індивідуальними консультаціями з викладачем. Важливим є також створення передбачуваного навчального середовища, чітка структура занять та поступове залучення студента до групової взаємодії.

Аналіз зазначених кейсів свідчить про те, що ефективна реалізація інклюзивної освіти у закладах вищої освіти потребує комплексного підходу до організації освітнього середовища. Такий підхід має передбачати адаптацію навчального процесу, підвищення обізнаності викладачів щодо особливостей навчання студентів з різними нозологіями, використання універсального дизайну навчання, а також розвиток системи соціально-психологічної підтримки. Формування інклюзивної культури у закладах вищої освіти сприяє не лише забезпеченню рівних можливостей для студентів з особливими освітніми потребами, але й підвищує загальну якість освітнього процесу та рівень гуманізації освітнього середовища.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних підходів до організації інклюзивного освітнього середовища та розгляд практичних кейсів навчання студентів з різними освітніми потребами дозволяє зробити висновок, що сучасний заклад вищої освіти має функціонувати як відкрита, гнучка та підтримувальна система, здатна враховувати індивідуальні можливості та потреби кожного здобувача освіти. Інклюзивне освітнє середовище передбачає не лише фізичну доступність навчального простору, але й адаптацію освітніх програм, використання різноманітних педагогічних стратегій, застосування сучасних цифрових технологій та формування системи соціально-психологічного супроводу студентів.

Отже, ефективна реалізація інклюзивного навчання значною мірою залежить від рівня підготовленості педагогічних працівників до роботи в умовах різноманітності освітніх потреб. Викладачі закладів вищої освіти повинні володіти не лише фаховими знаннями, але й інклюзивною компетентністю, що включає розуміння особливостей навчання студентів з різними нозологіями, здатність адаптувати навчальний матеріал, застосовувати принципи універсального дизайну навчання та забезпечувати підтримувальну педагогічну взаємодію. Важливою умовою є також формування культури академічної толерантності та поваги до різноманітності, що сприяє створенню безпечного психологічного клімату у студентському середовищі.

Розгляд практичних кейсів дозволив виявити типові труднощі, що можуть виникати у процесі навчання студентів з різними освітніми потребами. Зокрема, кейс студентки з порушеннями опорно-рухового

апарату продемонстрував, що відсутність адаптації освітнього процесу та недостатня педагогічна чутливість можуть призводити до дискримінаційних практик та втрати освітніх можливостей для студентів з інвалідністю. У свою чергу, кейс студента, який пережив психотравмуючі події під час війни, засвідчив необхідність розвитку системи психологічної підтримки у закладах вищої освіти, оскільки наслідки травматичних переживань можуть суттєво впливати на навчальну діяльність і соціальну адаптацію студентів.

Кейс студента з дислексією підтвердив, що специфічні труднощі навчання не пов'язані з інтелектуальними можливостями здобувача освіти, однак потребують адаптації форм подання інформації та організації контролю знань. Аналогічно, ситуації, пов'язані зі студентами з порушеннями слуху та зору, демонструють необхідність використання різних каналів подання навчальної інформації, зокрема візуальних, аудіо- та цифрових ресурсів. Водночас кейс студента з розладом аутистичного спектра засвідчив важливість структурованості освітнього процесу, передбачуваності навчального середовища та індивідуалізації педагогічної взаємодії.

Відтак, формування інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти є складним і багатокomпонентним процесом, що потребує комплексного підходу до організації навчання, розвитку професійної компетентності педагогічних працівників та впровадження сучасних освітніх технологій. Узагальнення теоретичних положень та практичних кейсів дозволяє стверджувати, що ефективна інклюзія у системі вищої освіти можлива лише за умови поєднання організаційних, педагогічних та психологічних механізмів підтримки, спрямованих на забезпечення рівних освітніх можливостей для всіх студентів. Реалізація таких підходів сприятиме не лише підвищенню якості освітнього процесу, але й формуванню гуманістичного та безбар'єрного освітнього простору, що відповідає сучасним вимогам розвитку суспільства.

Саме комплексна підтримка студентів дозволяє забезпечити рівний доступ до освіти, сприяє збереженню їхнього психологічного благополуччя та підвищує ефективність освітнього процесу в умовах сучасних соціальних викликів.

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти в умовах сучасних соціальних викликів. Проаналізовано основні підходи до організації інклюзивного навчання студентів з різними освітніми потребами та визначено роль соціально-психологічного супроводу у забезпеченні ефективного

освітнього процесу. Особливу увагу приділено проблемі формування доступного освітнього простору для студентів з різними нозологіями, зокрема з порушеннями опорно-рухового апарату, слуху, зору, розладами аутистичного спектра, специфічними труднощами навчання, а також студентів, які пережили психотравмуючі події в умовах воєнного стану.

У статті представлено аналіз практичних кейсів взаємодії студентів і викладачів у процесі навчання в закладах вищої освіти. Розглянуті ситуації демонструють типові труднощі, що виникають у процесі організації інклюзивного освітнього середовища, зокрема недостатню адаптацію навчального процесу, недостатній рівень обізнаності викладачів щодо особливостей навчання студентів з різними освітніми потребами, а також потребу у розвитку системи психологічної підтримки. На основі аналізу кейсів визначено можливі шляхи вдосконалення педагогічної взаємодії та адаптації освітнього процесу.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до створення інклюзивного освітнього середовища, що передбачає використання принципів універсального дизайну навчання, застосування різних форм подання навчальної інформації, індивідуалізацію освітнього процесу та розвиток системи соціально-психологічного супроводу студентів. Наголошено на важливості підвищення інклюзивної компетентності педагогічних працівників та формування культури толерантності й поваги до різноманітності в академічному середовищі.

Результати дослідження свідчать, що ефективна реалізація інклюзивної освіти у закладах вищої освіти можлива за умови поєднання організаційних, педагогічних та психологічних механізмів підтримки студентів. Запропоновані у статті рекомендації можуть бути використані для вдосконалення практики організації інклюзивного навчання та розвитку системи соціально-психологічного супроводу у закладах вищої освіти.

Література

1. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
3. Adelinda A., Candeias A. A., Galindo E., Calisto I., Borrallho L., Reschke K. Stress and burnout in teaching: Study in an inclusive school workplace. *Health Psychology Report*. 2021. Vol. 9, № 1. P. 63–75. DOI: 10.5114/hpr.2020.100786.

4. Romer O., Palomares E. A., Popa-Roch M. Attitudes toward disability and burnout among teachers in inclusive schools in France. *International Journal of Disability, Development and Education*. 2024. Vol. 71, № 1. P. 83–100.

5. Ярмолюк О., Мухіна А. Причини та передумови емоційного вигорання фахівців інклюзивної освіти. *Інноваційний розвиток сучасної науки та освіти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Житомир, 11 червня 2024 р.). Research Europe, 2024. С. 189–192.

6. Волошко Г. Особливості емоційного вигорання педагогів. *Прояви резилієнтності на різних рівнях системи: сім'я, освіта, суспільство під час війни* : збірник наукових матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 травня 2024 р.). Полтава, 2024. С. 68–70.

7. Форостян О., Соколова Г. Особливості емоційного вигорання педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами. *Наука і освіта*. 2021. № 2. С. 53–59.

8. Бородкіна І., Бородкін Г. Шляхи забезпечення доступності вебресурсів для людей з обмеженими можливостями. Імплементація європейських стандартів в українські освітні дослідження : збірник матеріалів конференції Української асоціації дослідників освіти (21 червня 2019 р.). Київ, 2019. С. 25–28.

9. Гуляєва Л., Головка Я., Філь Г. Освіта молоді з інвалідністю в інформаційному суспільстві: можливості соціальних медіа. *Актуальні проблеми неперервної освіти в інформаційному суспільстві* : збірник матеріалів конференції (Київ, 29–30 травня 2020 р.). Київ, 2020. С. 259–262.

10. Бондар В. І. Спеціальна педагогіка та інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2022. 280 с.

11. Орленко І. Цифрова інклюзія: діагностика проблем користувачів із когнітивними порушеннями. *Інклюзія і суспільство*. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2025. № 1. С. 46–54.

12. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.

13. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : ратифікована Законом України від 16.12.2009 № 1767-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

14. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.

15. Методичні рекомендації щодо забезпечення доступності освітнього простору для осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти. Київ : МОН України, 2023. 68 с.

16. Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

17. Шульга І. О. Адвокація батьків, які виховують дітей з ООП. *Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції. Київ, 2025. С. 210–213.

Information about the author:

Shulha Iryna Oleksandrivna,

Methodologist of the Regional Resource Center
for Inclusive Education Support,

Department of Psychology, Social Work and Inclusive Education
Odesa Academy of Continuing Education
of the Odesa Regional Council

8 Dmytra Lesycha Lane, Odesa, 65014, Ukraine